

Mátyás és a renaissance.*

»Mennyivel nehezebb a királyokat, mint a magánembereket tanulmányozni!« kiáltott fel Aeneas Sylvius, a renaissance egyik legkitűnőbb pápája, midőn megemlékezett a renaissance egyik legkitűnőbb királyáról, a nápolyi Alfonzról. Annyival nagyobbnak tartotta őt magánál Sokratesnél is, amennyivel komolyabb volt a római a görögnél. A magyar humanisták is rajongtak érte. Midőn Mátyás király választatásának esztendejében, 1458-ban elhunyt, Janus Pannonius őt a mythologia valamennyi istene fölé emelte. Hiszen

»Ha Jupiter tetemének Dikte üregje a sírja,
Alfonz hamvai itt nyertek örök pihenőt;
És ha a mennyei várak egészen Jupiteréi,
Alfonz meg az ég legmagasabb teteje.«

Mátyás király 1476-ban a renaissance-korszak ezen bálványozott alakjának leányát, az új királynak, Ferrantenak s a ferrarai I. Ercole feleségének, Leonorának nővérét vette el. A két asszony valósággal ellátta olasz tudósokkal a magyar király udvarát. Ezek a tudósok, a helyett, hogy a nápolyi Michel *Lazzetto* módjára beérték volna a magyaroknak az olaszok hazája érdekében tett dicsőítésével — mire, Otranto fölszabadítóival szemben, volt is oka a Storia della presa di Otranto írójának, — úgy tettek inkább, mint Ugolino de *Vieri*, vagy pedig *Corteggio* (Cortesius), ki 1498 hexameterben az idegen Mátyás magyar király hadi érdemeinek magasztalására fecsérrelte lelkesedését:

»Trójai vérszről zeng az egyik, míg más a fivérek
Thébai fegyvereit dicséri s a jásoni Argót;
Bolygó csillagokat s plútói kevély birodalmat
És költött csodajelt hirdet költői ajakkal.
A miket önszemeink láttak: híres karod által

* Felolvasás az Erdélyi Irodalmi Társaságban, a Mátyás-szobor alapjának letétele előtt való napon, 1896. szept. 29.

Végzett dolgokat énekelünk, melyek érdeme téged
Élve az égbe emel s híred megvívja a mennyet!«

A humanisták afféle világpolgárok voltak, kik megalkudtak minden hatalommal s a nápolyi akadémia alapítójával, Pontanoval nyíltan hirdették, hogy a tudósnak egyetlen hazája a tudomány, mely nincs kötve sem helyhez, sem időhöz. Így csodálták az olaszok Mátyás nagy püspökét, ki útközben Platót olvasgatta, »mintha nem is volna hegyentúli idegen, kik nem igen foglalkoznak nehéz tárgyakkal, hanem Athénben nőtt volna fel, Sokrates keze alatt.« Maga Janus visszhangozza Clio panaszát, mennyire elvadult a világ a középkorban s azt hiszi, hogy az elhagyott Múzsáknak le kell szállniok az alvilágba, hol árnyak gyanánt lézenghetnek. Hermes azonban megmutatja neki Itáliát, hol a tudós *Guarino* született, ki föltámasztja a halottakat s új életre kelti a művészeteket. Igaza volt *Vallának*. Róma elvesztette ugyan világi hatalmát, a nyelv fényes erejével azonban most is uralkodik a föld nagy részén. »S a hol római nyelv uralkodik, ott római állam van.« A humanista *Galeotti* sietett megjegyezni, hogy keresztény kortársai közül kizárólag latinul már csak a magyarok írnak. Mátyás úgy találta, hogy mégis megvan e latinkodásnak a maga haszna; mert népét hamarabb, biztosabban és általánosabban eltöltheti az olasz renaissance szelleme, mint másokat. Pomponius Laetus már 1471-ben örvendezett, hogy Mátyás udvarában egy második Olaszország születik, míg száz esztendő múlva Kolozsvárt Heltai Gáspár éppen azon búslakodott, hogy »Mátyás király Magyarországból Olaszországot akara csinálni« s ebben »egy olasz menyecske változtatta meg a hatalmas királyt«, az »hajszogatta« mindenre.

Aeneas Sylvius, a humanista pápa is úgy magasztalta Mátyás atyját, a nagy Hunyadi Jánost, hogy disze nemcsak a magyaroknak, hanem az oláhoknak is, az olaszok rokonainak. Az oláhok beszéde, a humanista pápa szerint, ma is római, de úgy megváltozott, hogy az olasz alig értheti meg. Egy másik olasz, *Bonfini*, a magyarok történetéről írt könyvébe is beviszi az oláhok római eredetének elméletét. S míg III. Frigyes római császár lenézte a magyar és cseh királylyá lett oláht, Bonfini őt még a római császárságra is alkalmasnak tartotta, mert az oláhok a rómaiak ivadékai, Mátyás király maga a Róma alapítása idejében élt Valeriusok nemzetségének

Corvinus-családjából származik s Horvátországot maig erről a családról nevezik Corvatiának. Őse az a Corvinus Messala Valerius, ki Pannoniát Róma számára elfoglalta. Apulum, Sarmisegethusa és Aquincum római felíratos kövei, melyeket a nagy királynak s atyjának építkezései megbolygattak, nem szólhattak azon föltevés ellen, hogy Magyarország valóban klasszikus föld s az oláh nyelvnek az olaszra emlékeztető csengése meggyőzte a humanistákat, hogy maga a nép is Róma ivadéka, s Erdély klasszikus terület. »Ti — szólt a különben tősgyökeres Szilágyi Mihály Mátyás megválasztásakor az erdélyiekhez — a fenséges Mátyás urat a ti körötökben láttatok születni, *házi isteneitek* között növekedni és fölserdülni s így másoknál nagyobb örömujjongással nevezhetitek őt a magatokénak.«

Mindennek a klasszikus eredet adott értéket; s ha Bonfini rómaivá tette a Hunyadi-családot, Thuróczi viszont azt találgatja, hazája fővárosát hogyan alapította Priamus trójai király unokája, Paris fia, Frankó. Mátyás tudósai, az éppen akkor divatba jött módon, már gyűjtötték a római korban faragott kövek felíratait s a nagy király idejéből az Antiquus-, Bonfini-, Appianus- és Justinianus-féle gyűjtemény száznál több ilyen felíratot tartalmazott. A humanistákat azonban a stilus lapidarisnál mégis csak jobban vonzotta Liviusnak és iskolájának retorikus előadása, melyet utánozva ragyogtathatták szép irályukat. Nyelvben rómaiak lévén, szellemben is azoknak kellett lenniök.

Mátyás udvarában egykor szóba jöven, Livius miként írja le két párt fejének, Brutus consulnak s Tarquinius volt király fiának, Arunsnak párbaját, a király visszakívánta ezeket az időket, hogy ilykép derithessék ki, kik valóban nagyra termett emberek. 1470. július 24. egyrészt Livius leírásának hatása alatt állt, midőn elfogadta a Podjebrád cseh királylyal való párbajt. S a ki gyermekkorában hallva, olvasva, vagy elgondolva Nagy Károly rettenthetetlen vitézének, Rolandnak tetteit, önkéntelenül is utánozta, a hős miként emelé szörnyű karját a döntő csapásra, olvasmányainak hatása alatt állt kétségtelenül, midőn maga is megküzdeni vágyott a nagyerejű Holubárral vagy egyik-másik lovaggal, ha ez nem akadályozta is meg abban, hogy rendre utasítsa a német poétát, ki jó jutalom fejében óriási erejét s ganymedesi és absoloni szépségét

magasztalta. Nagy Sándor, Hannibál és Julius Caesar képe kétség telenül sokszor megjelent a király előtt, ha egy-egy harcz előestéjén Curtiust, Liviuszt, vagy magát Julius Caesart olvasta sátorában. »Mestereimtől tanultam meg — szolt egykor tudósainak körében — Cicero azon mondását, hogy a köztisztelet éleszti a tudományokat, s a dicsőség mindenkire buzdítólag hat«. A dicsőség s nem a hizelgés. Midőn Firenze köztársasága két oroszánt azzal a megjegyzéssel ajándékozott neki, hogy van valami, mi e legnemesebb állatokban a királyra emlékeztet, a király a köszönet ékes szavai után élesen hangoztatta, hogy sokkal kedvesebbnek tartja a valót, mint a látszatot, a tészet, mint annak árnyékát, magát a tárgyat, mint annak képét. Túl volt már azon humanista dagályon melylyel ifjú korában üdvözölte a cseh királylyá választott Podjebrádot, biztosítván őt, hogy nagyobb örömet érez, mint a rómaiak, mikor Hannibált először győzték le.

Meghiggadva, többször megróttá korának azon tudósait, kik mindent az ókorra akarnak visszavezetni. Egy alkalommal, midőn udvarában az ókor és saját kora hadvezérei közt vontak párhuzamot, önmagát nem a multhoz-tapadás, hanem a renaissance embeérének vallotta. »Mi — úgymond — *megújítván s mintegy föltámasztván* azt a jeles és művelt ókort, a hadi dolgokban sokkal jobban és derekasabban forgolódhattunk, mint az a durva kor, mely ezelőtt száz esztendővel végződött.« Meg volt győződve, hogy ha az ő idejében a régiek haditudományát csak századrésznyire is ősmiernék s olyan hadi fegyelmök volna, melyet csak hasonlítani is lehetne a régi rómaiakéhoz, a török birodalom nem nőhetett volna olyan nagyra. Talán az vitte rá, hogy a hadi szervezetben a római legiókat utánozta, s hogy a Gellért-hegy déli oldalán 40,000 embernek a római castrumok módjára tervezett állandó táborn, melybe az ország minden rendezettebb haderejét egyesítse. Fegyelmezett katonáit Bonfini már is vitézbebeknek és kitartóbbaknak mondta a spártaiaknál. Ha Mátyás szándéka valósúl, föltétlenül az ő nevéhez fűződik a hadtudomány renaissance, a mi még mindig kisebb dicsőség lett volna a haza megmentésének érdeméhez képest. Venusi szépségét nem fődözhetvén föl benne, Mátyást a humanisták így is Marshoz hasonlították. »Saskeselyüket kergetett és azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradsággal

— írja róla kétszáz esztendő múlva a hadverő Zrínyi, a költő, ki Mátyás minden eddigi jellemzőjénél jobban eltalálta az alakot, miként kell szólni a nagy királyról. Magyar lelkesedéssel, de klasszikus írók és klasszikus idők teljes ösmeretével beszélt arról a férfőről, ki nemzete nagy jövőjén a múlt tanulságain okúlva dolgozott. »Mátyást senki meg nem győzte; az ő udvara Mars iskolája volt, az ő tekintete oroszliánt hasonlított, az ő állandósága s hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország-világ előtt tündöklő volt«. Nincs mit csodálkoznunk, ha az egykorú humanisták, kik Mátyás uralkodásának nemcsak fényét, hanem hasznát is látták, rajongva írnak Mátyásról, midőn sok emberöltő múlva az igazi magyar renaissancenak egy szintén »ország-világ előtt tündöklő« nagy szelleme még bírálni akarván is csak magasztalni tudja őt. Sajnálnia kellett, hogy gyönyörű tollával Istvánffy, a magyarok történetírója, siralommal és keserves panaszzkodásokkal kényszerült megtölteni históriáját, holott irálya a Quintus Curtiuséval, Liviuséval, vagy Plutarchuséval vetekedhetik, ha vagy magáról Mátyás királyról, vagy hozzá hasonló utódokról írhat. Azonban s talán szerencsére, Augustusnak sem akadt Tacitusa; de Macrobius kommentárjai, Suetonius császár életrajzai, Plutarch apophtegmaí és Galeotti jellemvonásai, ha nem is az egész kort, a kornak irányt adó férfiakat a maguk pongyolaságában is elég jól jellemezhetik.

S elég jól jellemzik Mátyást maguk azok a levelek is, melyeket uralkodásának első felében kancelláriájának jeles humanistái, *Vitéz János*, *Janus Pannonius* és *Hanthó György* kezével, a második felében pedig *Veronai* Gábor atya által íratott, vagy — a klasszicitással kevesebbet törődve — maga írt a kül- és belügyekben. »Régi, elkopott mondás — szolt Pomponius Laetushoz, a jeles humanistához, 1471. szeptemberében, tehát éppen akkor, mikor saját humanistái, Vitéz János és Janus Pannonius álltak az ellene indított lázadás élére; — régi elkopott mondás, hogy fegyverek zajában hallgat a múzsák szava. Mi azonban, úgyszólván folytonosan háborúkba sodorva is, szabad időnkét nem gyönyör és enyhülés nélkül szenteljük az irodalomnak. Ezért Silius Italicus könyvét, melyet imént Rómában díszesen kinyomattál s nekünk ajándék gyanánt felajánlottál, kedvesen fogadtuk és az elmúlt napokban gyakran

forgattuk. Silius már ifjú korunkban megnyerte tetszésünket; most pedig, mikor mi is háborúkkal vagyunk elfoglalva, háborúkról szóló éneke még inkább tetszik. Mindazáltal nem hallgathatjuk el, hogy a királyok sorsát szánalmasnak tartjuk: mert kénytelenek háborúkat viselni, melyek *gyakran* nyújtanak diadalokat, de *mindig* az embervér özönét ontják. Ellenben irigylésre méltó a te sorsod s író-társaidé, mert nem vérontásra és uralomra vágytok, hanem egyedül az erény és az irodalom babéraiért versenyeztek. Ezzel pedig az uralkodóknak is kedves dolgot cselekedtek, mert leledtetitek velünk a fegyverek vad zaját.»

Mindent el is követett, hogy udvarába édesgesse kora legnevesebb humanistáit. Jól esett volna megnyernie Medici Lorenzo firenzei udvarának jeles íróit: *Polizianot*, ki önérzetesen írta volt Mátyásnak, hogy ezer év óta senki sem tett annyit a görög nyelv terjesztésére, mint ő; hitta *Marsiglio Ficinot*, ki Plato tanulmányozására Firenzében akadémiát alapított s kiről azt írta paduai tanítványa, Janus Pannonius:

»Multkor, a hogy keresém Plátó lelkét az egekben,

»Marsiglióban van« — szóla a samosi agg».

Meg nem nyerhetvén őt Magyarország számára, legalább állandóan levelezett vele. *Argyropulos* Jánost, kinek előadásai inémt még Firenzébe vonzották Janust, Mátyás most már Velenczéből csalogatta magához, de 1471. ápril 9. hiában intette a köztársaságot arra, hogy kifizesse a tudós tanárt és kitünő lovagot, kit azért hívott fölséges színe elé, mert igen tündöklő erényeinek megfelelő díszes állást akart biztosítani számára.

Azok, kik meghívásának engedtek, éppenséggel nem panaszkodhattak megbecsültetésök ellen. *Ugoletti* Taddénak 1476-tól Corvin János neveltetését ugyanazon elvek szerint kellett vezetnie, melyek szerint annak idejében Vitéz János vezette a Mátyásét. S annyit elért vele, hogy míg Mátyás magyarul gondolkozva s így éppen nem cicerói latinsággal írta meg leveleit, János herczeg latinúl már verselgetett is. Mint *Ugoletti*, a könyvtár őrje volt egy másik jeles humanista, *Fontius* is, ki 1486-ban a király követeként járván Ferrarában, a renaissance egyik klasszikus városában, az Esteket személyesen is értesíthette a magyarországi humanismus haladásáról, míg *Bandini* Ferencz Rómát s Olaszország több más

fejedelmét győzhette meg a király hatalmáról s a tudományok iránt való szeretetéről. A görög *Polycarpus* György titkár lett az udvari kancelláriában, *Bonfini* Beatrix királyné telolvasója és udvari történetíró, a lengyel *Ilkus* Márton pedig budai plébános. S akár milyen nehezen esett is Mátyásnak megválnia tudósaitól, az elvágyódókat nem tartotta vissza s külföldön való boldogulásukat előmozdította. Így *Ilkust* a pápánál krakkói kanonokságra, *Aragoniai* Pétert pedig, kit igen tisztességes, tudós és tréfás társalgása miatt kedvelt, Ferrante nápolyi király kegyeibe ajánlotta. Fejedelmi bőkezűséggel látta el azokat a tudós vendégeket, kik, mint a tudomány vándor apostolai, csak rövid időre keresték föl budai udvarát. A természet és a józan ész szerint való élés *Galeotto Marziot* Velenczében a pellengérhez, Mátyás udvarában azonban csakugyan az akkori humanisták szemében a legnagyobb üdvösséghez, fejedelmi tiszteletdíjakhoz vezette. Versei és tudós munkái nem sokat érnek ugyan, de Mátyás király jeles, bölcs és emlékezetes mondásairól készített könyve a XV. század művelődéstörténetek örökre becses forrása marad; s ha tele is van a szerző öndicsőítésével, sajnálnunk kell, hogy nem követte azt a megígért folytatás. Különben önhitt és dicsekvő, mint a legtöbb humanista. Saját vallomása szerint a király őt egyetemes tudományossága, vidám tréfái s jóízű beszédessége miatt kedvelte oly nagyon. Ellenben megszegyenítette a theologiai tájékozottságával kérkedő *Gattit*, ki nem restelte a király asztalánál azt hánytorgatni, hogy semmi sincs a theologiában, a mit ő ne tudna s hogy idáig sehol sem fordult meg, a hol a legrejtélyesebb kérdéseket is minden fennakadás nélkül meg nem oldotta volna. Kedvelte a király az ékesen szóló *Brandolini* il Lippot, ki egyideig a budai egyetem tanára volt, s az emberi élet mivoltáról írt könyvét Mátyásnak és feleségének ajánlotta. Nagyra-becsülte *Regiomontanust*, a pozsonyi egyetem tanárát, a nagy matematikust, a naptár, algebra és a trigonometria reformatorát, a ki már a föld mozgásának tanát hirdette oly körben, mely különben astrologiával bibelődött.

A nagyobb hírű tudósokhoz a kisebbeknek, kivált az orvosoknak és diplomataknak, másrészt a külföldi művészeknek egész csapata járult. Nem csoda, ha a tudósok, mikor a világhírű budai könyvtárban a római székében ülő Mátyást körülvették, Augustus

korába álmodták vissza magukat. Még nem egyesültek külön akadémiaiában, de már tartottak felolvasásokat, gyűléseket s tudós, művelt társalgást folytattak az asztalnál, a termekben, vagy kinn a kertben, séta közben. S a hogy jó másfélszázad múlva a Rambouillet-palotából indult ki az a mozgalom, mely, szintén klasszikus nyomon haladva, a francia irodalomnak és tudománynak a tartalom mellett ízt, csínt és nemzeti jelleget adott s az irodalom és társadalom nyelvét megteremtette, szerencsésebb körülmények közt hasonló sikere lehetett volna Mátyás budai udvarának is. A humanista vendégek római szokást láttak még abban is, hogy a király asztalára az ételeket mindig lé-lélével adják fel; Galienus római császárra emlékeztette őket az a bőség, melylyel a főséges borokat töltögették nekik; a magyar urak kedvükért latinul beszéltek vagy éppen az olaszt törték. A humanistákat ebből a római hangulatból még az sem riasztotta föl, hogy ebéd fölött megszólalt a hegedősök magyar éneke: régi dal, régi dicsőségről. „A *rómiaiaknak* vala ez szokásuk s tőlük ment át a magyarokhoz» magyarázta Galeotti.

A vendégek közt ülő magyar humanistáktól ő is, társai is, nem csekély csodálkozással hallhatták, hogy Magyarországon a paraszt is megérti az urak beszédét s hogy a magyar verset paraszt, polgár, úr és főúr egyaránt élvezheti; nem úgy, mint Olaszországban, hol a paraszt meg nem érti a polgárt, a toskánai a kalabriait.

Magyarország tudósai azonban Róma nyelvén szóltak s ha szerették is a népies magyar verseket s ha szónokoltak és beszéltek is magyarul, a magyar irodalommal való foglalkozást el sem képzeltek egy rendszeres magyar nyelvtan megteremtése előtt. Úgy mondják, irt is ilyet *Janus Pannonius*, hazánk legnagyobb latin költője; de legnagyobb érdemének ő sem ezt tartotta, hanem azt, hogy a Helikon szent szüzeit először ő hozta magával a Duna partjaira. Az ifjabb Guarino szerint »disze Magyarhonnak sigazán nagy fénye korunknak«, a kit, midőn Mátyás haragja elől menekülve, jeltelen sírjába száll,

»Gyászol Aonnak berke, haját megtépi a Múzsza
S róla Apolló szent lantja kesergve zokog.«

A renaissance úttörőinek erényei közé nem tartozott a szerénység; s ha Virgiliust Filelfo magánál jobb költőnek, bizonyosan

rosszabb szónoknak, Cicerot pedig jobb szónoknak, de rosszabb költőnek tartotta. S ki volna különb nála, a ki görögül és latinul tud? Kortársai közül azonban Janus Pannonius verselt legkönnyebben görögül és latinul. Szerény, ha egy olasz humanistával hasonlítják össze s a verseit kérő Aeneas Sylviust biztosítja, hogy

»Bágyadt holdsugarat nem kölcsönöz a ragyogó nap,
A patakoktól nem kér vizet az ocean«.

A klasszikus kor költőivel azonban ő is összeméri magát:

»Megvallom, ti öreg költők, nagy név viselői,
Hogy megirigyeltem sorsotok' én azelőtt;
Úgy kimagaslottok a tárgyválasztásban, az ékes-
Szólásban, hogy ujoncz sikra se' száll veletek.
Ámde dicsőségem *most már* egy a tietekkel:
Fegyverem a tárgy — és szó a ti fegyveretek.«

Legnagyobb fegyvere volt a szó *Vitéz* Jánosnak, az ő nevelő-apjának, Nagyvárad püspökének, utóbb Esztergom érsekének, kinek klasszikus latinságot kereső beszédeit épp úgy olvasták és magyarázták Németország iskoláiban, mint unokaöcsésének, Janus Pannoniusnak költeményeit. *Vitéz*, mint politikai szónok, kortársainak szemében Cicero mellé emelkedett, midőn III. Frigyes császárt arra figyelmeztette, hogy a kelet-római birodalom fővárosának, Bizáncznak bukásával barbárság fenyegeti a világot. S ha a hit védelmére keresztes háborút sürget is, érezhetni szavain azt a fájdalmat, mely szívét a klasszikus világ egyik oltárának összeomlása előtt fogta el. »Szemrehányással szokás illetni — szolt — Nagy Sándort, hogy az egész Kelet legyőzése után fegyvereit nem fordította Nyugat ellen. Hibáztatják Pyrrhust, hogy ha győzött is Itáliában, onnan legyőzve távozott.« De hiában biztatta. III. Frigyes, kit a Nyugat császárául s az emberi műveltség öréül állított oda, nem termelt olyan vállalatra, melynek célja az ókor harmincezer, vagy a középkor egyetlenegy istene ügyének megboszulása. Nem ilyen III. Frigyesféle császár volt a humanisták eszménye. Ezt az eszményt — *Vitéz*nek halála után — *Vitéz*nek neveltjében, Mátyás királyban találták föl. »Bár mielőbb felvirradna az a nap, midőn Mátyást mint római királyt és császárt üdvözölhetjük!« — írta Mátyás egyik egykorú történetírója, a ferrarai *Carbo*. — »Ha majd azután koronáztatása végett Olaszországba jön, — oh, milyen beszédet intézünk akkor

Mátyás császárhoz!« Hiszen Frigyes fia, Miksa, viszont arról álmodozott, hogy ő meg a császári és pápai koronát viseli egyszerre; hadd legyen az imperator, mint Augustus és utódai idejében, pontifex maximus is egyúttal! Vitéz és Jannus Pannonius azonban nem lelkesedtek azért, hogy Mátyás, a római imperatorok módjára, a művészetek és irodalom felvirágoztatásával, a rend és közjólét biztosításával s hadi dicsőséggel kárpótolja hazáját a politikai szabadság elvesztéséért; Janus, ki évkönyveket írt a magyar nemzeti állam küzdelmeiről, Mátyás magasztalt uralkodása idejében egy *férfiásabb kor* után epekedik, midőn ereje izmosodásával lantján a nagy Hunyadi János hős harczeit zengheti meg; de író- és tudóstársaival föllázad az aranyaít szóró Augustus ellen; s a mit a külföldi humanisták alig érthettek meg, ezek a magyar humanisták készek voltak kegyvesztve, száműzetésben végezni életüket. Pedig hiszen kevéssel azelőtt még Janus Pannonius, a mostani fölkelő is megleczkéztette a lázadó Erdélyt:

»Hét várnak te gonosz, te kegyetlen földje! *Uraddal*
 Szembe' miért emeled föl hűtelen fejedet?
Szolga vagy, — elfeledéd; legalább ösmerd meg atyádat.
 Nem fejedelmed volt, — *gyermeked* ő teneked!
 Kincscsel kérkedel? Ejh, hova lett Campania kincse?
 Népes vagy? Marathon ezereket is betakar!«

S azután megfenyegeti, hogy

»Összetörök célját s karddal török össze hatalmát;
 Mert csak igaz hadakat pártol az égi Igaz!«

Az égi Igaz talán éppen azért hagyta cserben a két nagy humanistát, mert a renaissanceot nem fogadták el egész terjedelmében s nem gondoltak arra, hogy midőn erős nemzeti királyságot sürgetnek, a sok rómaiaskodás végre is önkényuralomra vezet. Ennek kánonkönyvét pedig pár évtized múlva már meg is írta Macchiavelli. Midőn Mátyás két ízben is megkérdezi országa nagyjait, kívánják-e, hogy lemondjon és siet megjegyezni, hogy ő valóban kész lemondani, egy kissé Augustusra emlékeztet, ki köztársaságit játszott, midőn már megalkotta a korlátlan monarchiát. Volt egy sereg homo novusa, volt állandó katonasága, állandó adója, volt íróserege is, mely áradozva dicsőítette; de ez írók nem a magyarok közül kerültek ki. Elég nagyinak tartották arra, hogy ne hízelegjenek neki

s elég nyugodtnak arra, hogy az olaszok tömjénezése közt is meghallgassa azokat a tanácsokat, a miket *Pannoniai* András a királyok erényeiről írt könyvében osztogatott. A magyar humanisták jobbadán az elégedetlen oligarchákhoz csatlakoztak; mint politikusok függetlenül bíralták a király tetteit s a jövevény humanisták módjára lelkiösmeretüket nem bocsátották árúba. Azt az időt, a mit az egyház és a politika szabadon hagyott számukra, könyveik közt töltötték; s könyvezve távoztak az olyan városból, melyet egy-egy főpap vagy főúr bőkezűsége és tudományszeretete bizonyos tekintetben irodalmi középponttá tett. Így vett búcsút Janus Paunnius Váradtól.

»És te, könyvtár! Téged is üdvözöllek
 Régi, jó munkák laka, kit Patárát
 Elhagyó Phöbus keze már nem ápol
 És a költők isteni, Mnemon édes
 Lányai sem kedvellik az enyhe forrást . . .»

De ennek a castaliai forrásnak csörgedezését a magyar humanisták még a király előszobájában várakozók udvari pletykái és katonás tréfái közt is meghallották. *Báthory* Miklós váci püspök egykor a király előszobájában, a léha beszédek unva, Cicero egyik könyvébe mélyedett. A gunyolódókat maga Mátyás útasította rendre s a püspököt a római szenatusban olvasgató Catóhoz hasonlította. Galeotti szerint a váci szőlőhegyeken akkor Minerva és a Múzsák is örömet idéztek, s *Corteggio* szerint a Múzsák odahagyták az aoni hegyeket s a Permessus partjait, hogy abba a kényelmes, szelid lakásba költözzenek, melyet Mátyás király nyitott nekik. Csak hogy Mátyás palotájának szentélyét, a 6—7000 kötetes *könyvtárt*, a világnak ezt az egyik legnagyobb gyűjteményét, merőben külföldiek őrizték s Naldus Naldiusnak nagyobb oka lehetett róla külön dicsőítő verset írnia, mint valamely magyar humanistának. A Corvina csak 1490-ben, a király halálával lett országos könyvtár, de közkinccsé akkor sem válhatott.

Azonban nagyon méltatlan vád volna Mátyással szemben, mintha ő csak Görögország, Kis-Ázsia és Itália klasszikus földjein gyűjtette volna könyveit; ez a könyvtár, a mennyire lehetett, teljesen tartalmazta mindazt, a mit a magyar szellem a nagy király koráig alkotott. S milyen végtelenül jellemzi a magyar nemzeti mű-

veltség egész irányát, hogy midőn *Geréb* László, a humanista, 1472-ben föllállítja Magyarország első nyomdáját, nem a biblián és zsoltáron kezd a dolgot, mint a németek, hanem Magyarország történetén a, *Chronicon Budensén*; s hogy a budai könyvárisok csupa magyar tárgyú latin munkákat adtak ki. A sajtó az első pillanattól kezdve a magyar nemzeti érzület és tudomány szolgálatában áll; megjelent a törvénykönyv, az első magyar térkép, egyszerre hagyta el a sajtót *Thuróczy* Jánostól a magyarok krónikája s Nürnbergben már 1484-ben egy magyar nyelvű egyházi ének is napvilágot látott. Valjon melyik irány lesz

»Drága kincse népünknek,
Nagy öröme szívünknek?!«

Az-e, mely a Visino, Gherardo, Monte, Attavante, Fra Filippo Lippi és Filippino Lippi remek miniature-festményeivel ellátott és selyembe, bársonyba kötött, gazdagon aranyozott könyveket odalánczolta egy pazarfényű könyvtár állványaihoz, melyeket nehéz függönyök óvtak a portól és laikus tekintetektől; vagy az, mely az eléggé dísztelen külsejű nyomtatványokat olcsó áron nyújtja oda a népnek, hogy rongyosan is gyönyörűségét találja benne és azt »óhajtva nézze«?

Mai szemmel nézné Mátyást, ki felelőssé akarná tenni azért, hogy nem közműveltséget, hanem egyáltalán csak *műveltséget* akart. Különbben miért ne hihette volna, hogy a felsőbb körök latin tudásával az alsóbb köröket, magát a népet is megnyerheti? Ismerte még atyja ősz barátját és bajtársát Capistrano Jánost, a szentet, ki oly példátlan lelkesedésre ragadta a magyar, cseh és német parasztokat, pedig latinul szólt hozzájuk. Azonban remélhette-e, hogy humanistái is átszellemülnek s fölcillan a szemök, kipirúl az arcuk, ha népét »idegen nyelven birbitelve« tanítják az ösmeretek elemeire? Valóban, nem a tömegre számított, mikor a művelődés új irányát kívánta követni.

A renaissanceot mindenütt a *gyűjtés* szenvedélye vezette be s őt is elfogta ez a nagyon költséges szenvedély. Egy-egy középkori könyvtár összegyűjtése fényüzéssel járt, melyre csak kis kör tarthatott számot. Ennek a körnek számára alapítottak *egyeteme- ket* ő és társai. A pécsi egyetemen jóformán csak a jogot adták elő, a teljes egyetemekre vágó urak tehát külföldi egyetemekre

mentek, míg a nyelveket nem tudó, vagy szegényebb ifjaknak itthon kellett maradniok. II. Pál pápa azonban 1465. május 19. már engedte Vitéz esztergomi érseknek, hogy teljes egyetemet állítson fel bármely városban, melyet a király kijelöl. Így keletkezett az academia Istropolitana, a pozsonyi egyetem. Ellenben maga a király 1480. táján a pápa külön engedélye nélkül alapította a budai egyetemet, melyet Európa egyik legnagyobb főiskolájává akart tenni, mely azonban csonka maradt. Tanárait mindkettő a külföldről toborozta, s ha alkalmazott is néhány hazai erőt, mindenesetre jellemző, midőn Brandolini abban a párbeszédben, melyet 1489-ben a köztársaság és a királyság egybehasonlításáról írt, azt mondatja Mátyás királylyal, hogy hiszen nemcsak Olaszországnak vannak tudós emberei; vannak Magyarországnak is -- a bécsi egyetemen. A magyar humanistáknak tehát a beözönlő idegenek elől külföldre kellett vonulniok, épp úgy, mint a nyomdászoknak, kikkel Mátyás idejében Európának sok városában találkozunk, míg hazánk egyetlen nyomdája még a király életében megbukott. Nagyon csekély vigasztalás lehetett abban, hogy ha Mátyás Olasz- és Németországban kerestetett, Vasziljevics Iván orosz czár viszont Magyarországtól kért tudósokat és művészeket. A kik a renaissanceot akarták, Rómában akartak élni. Mátyás könyvtárával szemben római modorban épített paloták álltak s a palota-csoport közepén egy magas oszlopon ott ragyogott a sisakos Pallas Athéne szobra. S ha beragyogta a király udvarát, ki kételkedett volna benne, hogy midőn a vidékről Budára utazó magyar először pillantja meg az istennőnek a nap lényében csilámló sisakját, épp olyan áhitat fogja el, mint midőn Sunium hegyfokánál a görög hajós észrevette Phidias athéni Pallasát?

A istennő budai szobra tövében azonban ott emelkedtek a nagy Hunyadiak szobrai; mintha a király jelezni akarta volna, hogy nemzetének részt kell ugyan vennie Európa gyorsan fejlődő egyetemese műveltségében, de nem szabad megtagadnia nemzeti szellemét. A renaissancenak Magyarországnak is az volt, más nem lehetett a célja, mint a melylyel szemünk láttára aratott diadalt Japánban; egy idegen, de tökéletesebb tudomány, irodalom és művészet segítségével serkenteni új és nagyobb munkára a nemzetben szunnyadozó, vagy iránytalanul csapongó ősi erőt. Innen van, hogy ha a világ minden klasszikus és modern nyelvén beszéltek is a budai

palotában, az udvar nyelve félezredéves jogon most is a magyar maradt s meg kellett ezt tanulnia az olasz eredetű királynénak s törnie az olasz és mindenféle más udvari népnek is. Az országgyűlés magyarul tanácskozott s maga Mátyás ékes magyarsággal szólt a rendekhez. Okleveleit, diplomáciai jegyzékeit, a mennyiben maga fogalmazta, latinul írta ugyan, de magyarul gondolta ki s Galeottinak töprengése mutatja, hogy a magyart, legalább a belügyekben, csak azért nem tette állami nyelvvé, mert helyesírásának szabályai s a szükséges műkifejezések még nem voltak megállapítva; a pongyola nyelvtől pedig a renaissance minden igaz híve irtózott. Ezért villant meg a királyi kancellária egykori tagjának, Janus Pannoniusnak elméjében az a gondolat, hogy magyar nyelvtant írjon.

A renaissance kezdetben Olaszországban is tudós göggel nézte le a nép nyelvét s végre mégis ezen aratta diadalait. Hazánk Nagy Lajos ideje óta folyton figyelemmel kísérte és sok tekintetben hasznára is fordította az olasz renaissance haladását. Azonban ha Itáliának százados dícsősége volt is már Dante és Petrarca, — Bruni és Poggio még mindig szégyeltek olaszul írni s Guicciardini, Macchiavelli és Ariosto csak jóval Mátyás halála után szólaltak meg a nép nyelvén. Csupán akkor ért véget a *szerezés* kora, hogy azután az *alkalmazkodásé* kezdődjék. Csak akkor szívódott fel a humanismus az emberiség véérébe. S ime, vér, éltető vér lett a fáczán pecsenyéből, a czukorsüteményből épp úgy, mint a paraszt konyhán készített töltött káposztából. Mátyás idejében Itáliát még a régi római szellem éltette, a hol restelték olvasni szent Pál leveleit, mert barbár latin stílusuk sérthetné az izlést; ellenben Jupiter optimus maximusnak nevezték az Istent, fatumnak a gondviselést, égi zephyrnek a szentleket. Hazánk minden más országnál hamarabb s valamennyinél nagyobb lelkesedéssel csatlakozott az olasz renaissancehoz; ki vonhatja tehát felelősségre Mátyást, hogy ha az életben magyar királynak kellett lennie, legalább képein és pénzein ábrázoltatta magát római imperatornak, fején babérkoszorúval s hogy a tudományt csak görög és latin könyvekben vélte feltalálni? Hiszen szállóige lett belőle, hogy

»A ki görög levelet nem fűz együvé a latinnal,
Nem dishitheti föl azt a tudós nevezet«.

Mátyás trónralépte előtt kevéssel esett el Konstantinápoly s

az onnan menekülő görög tudósok adták meg a klasszicizmusnak azt az új erőt, mely Mátyást is magával ragadta; Róma Mátyás halála után egy egész emberöltővel, a mohácsi csatát követő esztendőben esett durva német zsoldosok áldozatául. Erasmus szerint a világnak, nem a városnak bukása volt ez. Csak e bukás után győzhetett a nemzeti műveltség ügye azzal a fegyverrel, melyet a renaissance hadi szertárából vett elő, a reformatioval.

Vallás tekintetében a renaissance már Mátyás király idejében hatott. Mialatt *Temesváry* Pelbárt elérkezettnek látja azt az időt, hogy irodalmilag is számottevő magyar szentbeszédek tartson a néphez, Mátyás király az isteni titkokról vitatkozva, sarokba szorítja a kérkedő theologust s ezzel maga ad példát a vallásban szabadon való vizsgálódásra. Uralkodását a bibliának magyarra fordított fordítása vezeti be; s ezt a fordítást a hussita-szellem terjedése tette szükségessé. Ő maga nagyon vallásos, tiszteli a pápát, sőt megbízatásokat is elfogad tőle, hanem azért figyelmezteti őt, hogy ha abban nem hagyja beavatkozásait, magyarjai »készebbek a katholika hitről harmadizben is elpártolni és a hitetlenek táborába állani.« Viszont Janus Pannonius, a ki melleleg főpap volt, csipős verseket készít a szentatyáról, II. Pál pápáról, a kit »nem nevezhetni *szentnek*, de *atyának* igen, mert leánya van«; Lorenzo Vallának, a nagy költőnek halála pedig egyenesen istentagadóvá teszi; mert ha szarvasok és varjak századokig élhetnek, míg egy Valla időelőtt meghal, ki higgyen istenenben?

A renaissance most még nem törődött azzal, hogy »a szégyenek drága kincs a hit«. Mátyás, a kiért úgy rajongott ez a magyar nép, melyet saját tűzhelyénél annyiszor fölkeresett, s melynek dalait, eszejárását, apró gondjait ismerte, művelődési törekvéseiben, számításaiban nem mellőzte ugyan a népet, de nem arra építelte számítását.

Művelődési politikájának iránya nem a népé, de az övé egész egyénisége, kivált uralkodásának első felében; s a nép a mennyit megértett belőle, annyit meg is szeretett. S mennyit érthetett meg?

Megértette törülmetszett magyar voltát, mely akkor sem veszett ki kebléből midőn udvarában sok lett az idegen, feszesebb a szertartás, nehezebben nyíló a sok szárnyas ajtó; megértette világra szóló diadalait, melyeknek részese volt; igazságosságát, melylyel hozzá

viseltetett; és megfizette, mert csodálta azt a fényt, mely körülvette az ő királyát.

Buda, Visegrád, Tata, Komárom, Vajda-Hunyad palotáit látva, a műértő magyar úr az építő nevét kérdezte; Traui Jakab és János, Chiamenti Camicia, Baccio Cellini, Aristotele Fioravanti, Antonio Averulini volt-e mesterök s tudni akarta, mely remek butorok a Majano faragásai. A falakon már Leonardo da Vinci Madonnájának szelíd tekintetében is gyönyörködhetett s a közelmúlt nagyjait természet után készült festményekben látta megörökítve. A két Trauinak, Mátyás dalmát alattvalóinak szobrai nemcsak Magyar-, hanem Olaszországban is elragadták az ahhoz értőket. A renaissance emberének kétségtelenül jobban tetszettek ugyan Hercules, Diana, Apollo, Amor, Pallas, a múzsák és a görög bajvívók szobrai, de Zsigmond és Mátyás királyok, Hunyadi János és László szobrai kétségkívül jobban hatottak a hazafias érzületre. Mátyás király kalváriája és zománczos keresztje, melyet Benvenuto Cellini művészete sem múlt felül, hazánk ezredéves kiállításán több mint négy század múlva újra fölkellette a műértők bámulatát. A renaissance-izlésű palotákat finom ízléssel berendezett műkertek vették körül s a lugasokból, az útvesztőkből vidám női kacaj, dal és zene hangzott. Az utcái élet zajos lett és élénk; a városoknak a palotákon, templomokon, szobrokon kívül a munkája vagy kedvtelése után lázasan siető nép is szint adott s a vidék vagyobb városai, ha nem keltek is versenyre a főváros fényével, sokat kölesönöztek belőle. A nap-sugár enyelegve özlönlött be a most már általánosan használt ablak-üvegeken s derültebbé tett szobát, termet, szívet, kedélyt. A magyarok megszokott régi, férfias nyugalmaival mintha ingerkedett volna ez az olaszos könnyelműség, mely, a hogy az új műveltség szelleme követelte, s a mennyire Mátyás szigorúsága engedte, szint akart adni az életnek. *Varium et mutabile semper foemina*, idézte Beatrix királyné Virgilt, midőn egy kaczer asszonyt említettek előtte; *Res est solliciti plena timoris amor*, gonddal jár a szerelcm, ismételte Ovidiusszal, midőn egy kedveséért epedő ifjú panaszát hallgatta. A dunamenti királyi paloták valóban nem a siralom völgyében emelkedtek; a pápa követe nem hiában nevezte Visegrádot földi paradicsomnak. Fénye még a Kelet ragyogásához szokott török követet is megzavarta.

Hiában zúgolódtak azok az urak, kiknek Hunyadi és nem Corvinus kellett királynak; hiában hajtogatták, hogy »a király a régi magyaroknak ért erkölceit elhagyná és hogy a felesége hordozná ötten minden enczen-benczekre és testi gyönyörűségekre«. Ennek így kellett lenni; mert a király megnyitván országát az új szellemnek, annak útát is kellett engednie.

Így volt ez Szent István idejében is. Az ősi erkölcsökbe ütközött a kereszténység, mely a felsőbb körökből szintén lefelé haladva indult a maga hódító körútjára; ellenszenv fogadta, nyílt gyűlölet szállt vele szembe s kevésbe múlt, hogy végkép el nem tiporla. Az új szellem mégis átalakította a hazát s néhány évtized múlva a vallás már igazi nemzeti intézmény színében tűnt föl két nagy király, Szent László és Kálmán idejében. Mátyás idejében is küzdött a világ új szelleme, a renaissance, a régivel, mely csak nemzetet ösmert, nem emberiséget. Míg maga sem tudott szabadulni a kozmopolititás átkától, egy kis kört kivéve, mely ismerte az eleuzisi titkokat, szemben találta magával a magyarság nagy részét. A mi megtörtént egy Szent Istvánnal, megtörtént Mátyással is; gyöngye utódai nem ejtették ugyan el, de tökéletesen gyűlöletessé tették az új irányt s a nemzet a nyomában járó erkölcstelenségnek tulajdonította politikai és katonai szerencsétlenségét. De a gyász vallásosabbá tette a népet, mely most egyszerre maga kereste vigaszát a renaissance egyik alakjában, a reformatioban; fölvirágoztatta a nemzeti irodalmat s a közműveltség több ágát s két nagy nemzeti fejedelem, Bocskay és Bethlen idejében politikailag a megfogyott területen is magyarnak érezhette magát. Olaszországban a Mediciek, Magyarországon a Hunyadiak után az idegen nemzetek beavatkozása, egy-egy nagy nemzeti szerencsétlenség — ott az égő Róma, itt a vértől párologó Mohács — akasztotta meg a renaissanceot, melyet itt is, ott is idáig csak egy-egy dynastia kedvtelésének tekintettek. Magyarországon, a nemzeti önérzet tüzeiben megtisztulva, csakhamar Phönixként kelt az új életre, ismét egységes hazát adott a magyaroknak és ha csak kicsinyt is a régi helyett, jóval előbb, mint a hogy az egységes olasz műveltség az egységes Olaszország megteremtéséhez járulhatott.

Az állam nagyságát és hatalmát, melyet hazánk minden idők legnagyobb renaissance-királya idejében elért, maig is hirdeti az a

márvány szobor, melyet a hódító királynak a távol Slézia négyszáztíz esztendővel ezelőtt állított. Hízelgés volt talán, mint a hogy a renaissance írei, tudósai, művészei és politikusai egyaránt hizelegtek a hatalomnak. Holnap, végtelennek tetsző hosszú négy század után, Kolozsvárt a magyar király, a magyar kormány s a magyar nemzet elismerése, hódolata és kegyelete teszi le ama szobor alapját, melyre egy ihletett művész a magyar állameszme legméltóbb képviselőjének alakját helyezi. És ha, mint egykor a Szent Lászlóét, »képét lölteszik a magas kőszálla«, »nem elégszik meg senki reá nézni«. A hogy Lászlóról énekelték Mátyás király korában:

»Fejedben kéle a szent korona,
Mebátoríta téged a Szentlélek;
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szaggatál, koronádba fűzéd«.

Nem latinul zeng többé a költő, mint a renaissance-kor nagy királyának vatese, Janus Pannonius, hogy megénekelje azt a szent lovagot, kinek jobb kezében harci szekercze van, míg sírboltja ölen a márvány oszlopok közt jószagú balzsam illata terjeng. Magyarul szól az ének, mint hajdan is elégszer, arról »a szent királyok közt drágalatos gyöngyről, csillagok között fényességes csillagról«, ki nem képzelt magyarságot emberiesség, magyar nagyhatalmat európai műveltség s Európát Magyarország nélkül. Egy letűnt korszak fölelevenítését, a renaissanceot akarta, a római műveltséget, a római császárságot, a római jogot; egy újabb Nyugatról álmadozott, melynek Buda legyen a fővárosa. És csupán álmok álmodója volt-e az a magyar király, ki a császárok bécsi palotájában lúzte terveit? A sors nem engedte meg, hogy az a renaissance, melyet a szélszaggatott Olaszországból az egységes és a mainál háromszorta nagyobb Magyarország tanult el először, ezeket az álmokat valószíni segítse; de azt sem tagadta meg, hogy ez az új műveltség »Magyarországnak édes oltalma« legyen a szerencsétlenségek idejében s hogy elősegítse az ország politikai újjáalakulását. És ez elég arra, hogy — mint hajdan és ma — Szent Lászlót,

»Dicsérjük, magyarok, jó Mátyás királyt!
Bizony, érdemli mi dícséretünket!«

DR. MÁRKI SÁNDOR.